

Danmark i udlandet, skabe velfungerende arbejdsrelationer til danske virksomheder og institutioner gennem specialuddannet arbejdskraft, som har en god forståelse for den danske kultur og samfundsmodel. Lektoratsordningen spiller også en vigtig rolle i forhold til at tiltrække veluddannet arbejdskraft, som allerede er klar til at bidrage positivt til det danske samfund fra den dag, de ankommer til Danmark.

Lektoratsordningen og oversættelse af dansk litteratur

Om hvorfor vi har brug for Lektoratsordningen, hvis dansk litteratur skal blive en eksportsucces

Af Anna Wegener

Der synes at være enighed om, at dansk litteratur bør være mere synlig i verden. I april 2024 nedsatte kulturminister Jakob Engel-Schmidt således en arbejdsgruppe, der bl.a. – som der står i kommissoriet – skal afdække vilkårene for dansk litteratur i udlandet og undersøge, hvordan ”dansk litteratur kan komme længere ud.”¹ Kulturministeren ønsker, at dansk litteratur skal være en ”eksportsucces”.

Dansk er et såkaldt perifert sprog. Et sprog, som kun en ganske lille del af verdens befolkning forstår. Derfor kan danske bøger kun rejse, hvis de oversættes. Oversættelse forsyner litteraturen med et pas, uden hvilket den ikke kan overskride de sproglige grænser. Dansk litteratur kan ikke blive verdenslitteratur uden oversættelse.

Jeg vil i det følgende med udgangspunkt i eksempler fra receptionen af dansk litteratur i Italien argumentere for, at universitetsuddannelser i dansk sprog på udenlandske universiteter er uundværlige, hvis man ønsker en både kvalitativ og kvantitativ stærk repræsentation af dansk litteratur i udlandet.

¹ ”Kommissorium for Arbejdsgruppen for litteratur”, 1.

Indirekte oversættelse

Kan man få dansk litteratur ud i verden uden Lektoratsordningen?

Ja, det kan man. Der har været oversat dansk litteratur til italiensk længe inden oprettelsen af det første danske sendelektorat på universitetet La Sapienza i Rom i 1937.

For at finde de første spor af dansk litteratur på italiensk grund må man gå tilbage til det 18. århundrede, hvor Ludvig Holberg, den danske litteraturs fader, som den første dansksprogede forfatter nogensinde blev oversat til italiensk. Hans komedier *Den politiske kandestøber* og *Den vægelsindede* udkom i henholdsvis 1775 og 1776 i Venedig, den italienske teaterhovedstad, i journalisten og forfatteren Elisabetta Caminer Turras oversættelse. Hun havde dog oversat den dansk-norske forfatters værker fra fransk og ikke fra dansk, og hendes oversættelser var dermed indirekte.

En indirekte oversættelse er, sagt helt enkelt, en oversættelse af en oversættelse. En direkte oversættelse baserer sig derimod på originalteksten. Før 2. verdenskrig blev dansk litteratur typisk formidlet indirekte til italiensk. At få dansk litteratur til Italien krævede hjælp fra større sprog, typisk fransk eller tysk, fordi der ikke fandtes italienere, som beherskede dansk godt nok til, at de kunne oversætte dansk litteratur direkte fra dansk.

I 1800-tallet var italienske oversættelser af H.C. Andersens eventyr således baseret på franske oversættelser. Senere blev tyske forlæg anvendt i formidlingen. Første gang et udvalg af Andersens eventyr udkom på italiensk var i 1864, hvor forlæggeren Paolo Carrara fra Milano udgav et udvalg på femten eventyr. Kildeteksten for den italienske udgave var en berømt fransk oversættelse af Andersens eventyr ved David Soldi fra 1856. At denne franske oversættelse var kilden til den italienske

oversættelse, ser man bl.a. deraf, at eventyret om "Kejserens nye klæder" på italiensk kom til at hedde "Gli abiti nuovi del granduca" ('Storhertugens nye klæder'). På fransk var Andersens kejser nemlig blevet til en storhertug, da man i kejserdømmet Frankrig af politiske grunde ikke kunne tillade sig at udgive en tekst om en forfængelig kejser, som bliver taget ved næsen af to bedragerere. Den selvcensur, som den franske oversætter – eller mere sandsynligt dennes forlægger – havde pålagt sig selv, gled automatisk ind i den italienske oversættelse.²

Her bliver en svaghed ved indirekte oversættelse som praksis tydelig. Modtagerkulturen Italien overtog et tabu fra formidlingskulturen Frankrig, selvom ingen i Italien – der i 1800-tallet var et kongedømme ligesom Danmark – ville have fundet titlen "Kejserens nye klæder" problematisk og censureret sig selv af den grund.

Især de fransksprogede oversættelser stod stærkt i transmissionen af Andersens tekster til Italien. For Andersen-receptionen i Italien var dette imidlertid, som den italienske forsker og oversætter Bruno Berni har påpeget, et problem, fordi den franske reception af Andersens forfatterskab var langt mere sporadisk end tilfældet var i Tyskland, hvor Andersen var kendt som digter og romanforfatter, inden han blev berømt for sine eventyr.³ I Frankrig var man, i modsætning til i Tyskland, længe ikke interesseret i Andersens romaner, ej heller i hans digte eller rejsebøger, men kun i hans eventyr, som blev rubriceret og udgivet som børnelitteratur. Man så ikke, at forfatteren spredte sig over flere genrer og brugte eventyrformen på en ny og innovativ måde. Og denne opfattelse af Andersen smittede af på billedet af

² Berni 2020.

³ Berni 2022, 105-118.

forfatteren i Italien, hvor han tilsvarende i mange år udelukkende blev opfattet som en forfatter af eventyr for børn.

Indirekte oversættelser er måske bedre end ingen oversættelser, men de begrænser synsfeltet. I Italien kunne man ikke få øje på Andersens romaner, fordi de – med undtagelse af *Improvvisatoren* (1835) – ikke var oversat til fransk. Og man importerede franske tabuer, selvom de var meningsløse i en italiensk kontekst. Hertil kommer, at indirekte formidling af dansk litteratur sænker den hastighed, hvormed litteraturen kan komme ud i verden.

I mellemkrigstiden faldt de indirekte oversættelser i unåde i Italien. Det skete samtidig med, at landet under fascismen – i årene fra 1922 til 1943 – forsøgte at frigøre sig fra de store europæiske landes indflydelse.⁴ Man ville selv indgå i litterær dialog med verden og ikke være afhængig af, hvad der var blevet sagt, skrevet og tænkt i Frankrig eller Tyskland. Man ville selv plukke de litterære frugter fra de andre landes træer. Man ville være en voksen og ikke et barn kulturelt set. Derfor promoverede man fra politisk hold de direkte oversættelser. Oprettelsen af det første danske lektorat i Italien i 1937 skete dermed i en historisk periode, hvor man var opmærksom på værdien af direkte, bilaterale forhold mellem de europæiske nationer. Den første danske sendelektor i Italien var romanisten Knud Ferlov (1881-1977).

I den vestlige forlagsverden forsøger man i dag at skjule, hvis en tekst er en oversættelse af en oversættelse og ikke af originalteksten. Indirekte oversættelse er forbundet med skam. Praksissen eksisterer dog stadig inden for oversættelse af

børnelitteratur, visse audiovisuelle produkter og litteratur fra sprogområder, som har meget få internationale formidlere, f.eks. persisk og tyrkisk.

Autodidakte oversættere

Det næste spørgsmål bliver så, om man uden Lektoratsordningen kan få dansk litteratur oversat direkte fra dansk?

Man kan endnu en gang svare ja. Den første direkte oversættelse af et udvalg af H.C. Andersens eventyr og historier til italiensk er fra 1904. Altså cirka femogtredive år før det første lektorat i dansk sprog i Rom blev oprettet. Den hedder *Quaranta novelle* – hvilket betyder ‘fyrre noveller’ – og ophavskvinden til oversættelsen er Maria Pezzè Pascolato (1869-1933), en berømt forfatter, filantrop og pædagog, som blev fuldblodsfasist. I 1904 lå fascismen dog næsten to årtier ude i fremtiden. Andersen-samlingen udkom med undertitlen ”tradotto dallo svedese” (‘oversat fra svensk’), hvilket vidner om en vis usikkerhed fra forlagets side angående forfatterens nationalitet.

Den højt begavede og meget produktive Maria Pezzè Pascolato tilhørte det liberale italienske dannelsesborgerskab og kom fra Venedig, ligesom Holberg-oversætteren Caminer Turra. Hun havde et særligt talent for sprog og beherskede mere end en håndfuld (fransk, tysk, engelsk, spansk, dansk og flere slaviske sprog).⁵ Hun kunne ikke tale eller skrive dansk, men hun kunne læse dansk, og hendes middel til at opnå denne færdighed var, som hun fortæller et sted, hendes kendskab til andre europæiske sprog. Jo flere sprog man kan, jo lettere er det at lære sig nye, for sprog er som bekendt i familie med hinanden.

⁴ Wegener 2018, 29-58.

⁵ Filippini 2004, 31-36.

Maria Pezzè Pascolatos sprogkundskaber var sjældne, men ikke enestående. I hendes samtid forventede man, at kvinder af adlen eller højborgerskabet mestrede flere sprog, så de som salonværtinder kunne konversere deres internationale gæster. Det var dog usædvanligt i en italiensk kontekst, at Maria Pezzè Pascolato kunne dansk, og at hun anvendte sin kunnen som oversætter. Hun lærte netop sig selv dansk, fordi hun var utilfreds med kvaliteten af de eksisterende Andersen-oversættelser. Hendes egen oversættelse fik en enorm gennemslagskraft og regnes for en milepæl i Andersen-receptionen i Italien.

Man kan naturligvis også lære sig sprog ved at rejse og tage bopæl i et andet land i længere tid. Således opstod f.eks. den første italienske oversættelse af skuespillet *Correggio* (1811) af Adam Oehlenschläger, en tragedie som Oehlenschläger i øvrigt først havde skrevet på tysk, inden han selv oversatte den til dansk. Den italienske oversættelse udkom blot et år efter den danske version og var udfærdiget af pisaneren Olinto dal Borgo (1775-1856), som havde slået sig ned i København, hvor han foruden at dyrke sine kunstneriske interesser også bestred forskellige diplomatiske embeder. Olinto dal Borgo lagde den danske tekst til grund for sin oversættelse, men var dog ikke helt stiv i det danske. Det var et held, at han fik hjælp til sin oversættelse af lensgrevinde Charlotte Schimmelmann, datidens førende danske salonværtinde og Olinto dal Borgos svigermoder. Hun oversatte mundtligt Oehlenschlägers drama til fransk for ham. For sit indre blik kan man næsten se grevinden gå rundt i en raslende silkekjole, mens hun oversætter Oehlenschläger fra bladet til fransk til ære for sin italienske svigersøn.

Historien viser altså, at det ikke er umuligt at blive oversætter fra dansk uden nogensinde at have studeret sproget i

institutionelt regi. Man kan selv lære sig dansk. Man kan rejse til Danmark.

Uddannede oversættere

Nu fortæller historien imidlertid også noget andet. Noget meget vigtigt. For hvis man kigger på antallet af danske bøger, der er blevet oversat til italiensk, så er det først i perioden fra 1920 til 1940 – altså under fascismen og samtidig med danskfagets institutionalisering – at der sker en markant ændring til det bedre. Og udviklingen tager kvantitativt for alvor fart efter 2. verdenskrig, navnlig i årene fra 1960 til 1980.⁶ Eksplosionen i danske titler på det italienske bogmarked i efterkrigstiden, hvoraf mange blev oversat direkte fra dansk, har sammenhæng med ændringer i det italienske samfund, bl.a. i forlagssektoren, men dens forudsætning er et kredsløb af uddannelse af danskkyndige. Mange oversættelser kræver mange danskkyndige.

Hvis dansk litteratur skal blive en "eksportsucces", som kulturministeren håber, kan man ikke forlade sig på autodidakte oversættere. De er få, og der er ingen kvalitetskontrol af deres sprogkundskaber, ligesom man ikke kan vide, om de har det kendskab til kildekulturens litteratur, som der også skal til, hvis man skal blive en god oversætter. For lad os huske på, at oversættelse ikke kun handler om sprog, men også om kultur. Man skal vide noget – ja, faktisk en hel del – om kildekulturen og dennes litteratur. Og så skal man i øvrigt være i stand til at skrive godt på sit modersmål. Litterær oversættelse er en svær disciplin. Og det er her, at Lektoratsordningen kommer ind, for den sikrer en velfunderet, akademisk uddannelse i dansk.

⁶ Tønnesen 2009, 97.

De danskuddannelser i udlandet, som Lektoratsordningen støtter, er ikke sprogskoler, hvor de studerende kun lærer at begå sig i dagligdagens kommunikationssituationer. Det er kulturuddannelser, hvor de studerende samtidig med den sproglige indlæring også beskæftiger sig indgående med dansk historie og litteratur set i en nordisk kontekst. Ved at give de studerende viden om den større sammenhæng, som den enkelte litterære tekst er indfældet i, skaber man grundlaget for, at de engang kan blive oversættere.

Dansk litteratur

Men hvad er dansk litteratur i det hele taget? Jeg har glemt at svare på det vigtigste spørgsmål overhovedet! Det er, skriver litteraturhistorikeren Pål Dahlerup, som jeg følger her, "den kunstneriske udarbejdelse af dansk sprog til forskel fra den hverdagsagtige brug af det".⁷ Litteratur er den kunst, som skabes ved hjælp af ord. Denne definition hjælper os samtidig til at forstå, hvorfor den menneskelige oversætter ikke bare kan erstattes af en maskine.

Der er mange, som tror – og som offentligt bombastisk udtaler – at oversættelser vil blive genereret af maskiner i fremtiden. At det egentlig er nytteløst og spild af tid at lære sprog, da vi jo bare kan bruge AI-teknologier til at snakke sammen på tværs af landegrænser. Der udkommer faktisk allerede bøger, som er oversat af maskiner, men hvor den oversatte tekst efterfølgende er blevet redigeret af et menneske.

Det er klart, at AI-teknologier allerede er og i fremtiden vil være vigtige arbejdsredskaber for oversættere. Men de er

redskaber, ikke substitutter. Og dansk litteratur er "den kunstneriske udarbejdelse af dansk sprog til forskel fra den hverdagsagtige brug af det". Mens AI-teknologier hurtigt kan klare oversættelse af regninger, instruktionsbøger og standardkontrakter, brillerer de ikke ligefrem, hvad angår oversættelse af kulturelle og intertekstuelle referencer, metaforer og nye og kreative anvendelser af sproget.

Hvad er det at oversætte? Det er at gengive på ét sprog, hvad nogen har sagt eller skrevet på et andet, står der i ordbogen. Men det er også at præsentere en tekst fra et synspunkt – et synspunkt som er resultatet af et ofte langstrakt følelsesmæssigt og intellektuelt engagement med teksten. Litterær oversættelse er en humanistisk disciplin par excellence. Oversættelse er fortolkningskunst. Computere har ikke synspunkter. De er ikke læsere. Derfor kan de ikke blive gode litterære fortolkere og oversættere.

I øvrigt fortager de menneskelige oversættere sig meget andet end at oversætte. De læser ikke blot tekster og overfører dem fra et sprog til et andet. De er også scouts for forlag. De skriver forord og efterord om de forfattere, de oversætter. De bidrager til tidsskrifter og antologier, deltager i litterære arrangementer og giver interviews i tv og aviser. Og alle disse menneskelige aktiviteter er nødvendige, hvis en tekst, der har groet i fremmed jord, skal kunne omplantes og leve og vokse i et nyt land.

Kan man få dansk litteratur ud i verden uden Lektoratsordningen? Ja, men kun dårligt og mangelfuldt. Uden Lektoratsordningen kan dansk litteratur aldrig blive nogen "eksportsucces". Dansk litteratur kan ikke komme "længere ud" uden litteraturens vandbærere – oversætterne. Og de uddannes i dag i de danskfaglige miljøer på udenlandske universiteter.

⁷ Dahlerup 2004, 38-47.

Anvendt litteratur

Berni, B. 2020 "Di scarpe, di vestiti e di nobili svestiti: usi e costumi nella traduzione dei titoli di Andersen", *inTralinea*. Special Issue edited by Gabriella Catalano & Nicoletta Marcialis. <www.intralinea.org/specials/article/di_scarpe_di_vestiti_e_di_nobili_svestiti> Besøgsdato: 2.9. 2024.

Berni, B. 2022 "Il primo ingresso delle fiabe di Andersen in Italia. Traduzione indiretta e ricezione". In: Berni, B., De Marco, C. & Wegener, A. (a cura di), *Passaggi intermedi. La traduzione indiretta in Italia*, Roma, 105-118.

Dahlerup, P. 2004 "Om litteraturhistorie", *Bogens verden*, 3, 38-47.

Filippini, N.M. 2004 *Maria Pezzè Pascolato*, Verona.

"Kommissorium for Arbejdsgruppen for litteratur". <kum.dk/aktuelt/nyheder/kulturministeren-vil-have-forfatteres-vilkaar-undersoegt-med-ny-arbejdsgruppe> Besøgsdato: 2.9. 2024.

Tønnesen, M. 2009 "Dansk skønlitteratur i italiensk oversættelse". In: *Dansk i verden. Modersmål-Selskabets Årbog 2009*, København, 95-108.

Wegener, A. 2018 "Mondadori as a Publisher of Scandinavian Literature, 1932-1945". In: Berni, B. & Wegener, A. (eds.), *Translating Scandinavia. Scandinavian Literature in Italian and German Translation, 1918-1945*, Rome, 29-57.

Søren Kierkegaard som dansklærer

Om at lære dansk for at læse filosofiske tekster på originalsproget

Karriereportræt af Ingrid Basso

Jeg vil gerne begynde med at sige, at mit navn måske kan være misvisende. Jeg hedder Ingrid, men min familie har ingen tilknytning til Danmark, Norge eller Sverige. Min mor kunne bare godt lide navnet Ingrid. Men *nomen omen*, som man siger, måske har navnet haft en betydning for min skæbne.

Det var i 1999, og jeg gik på mit sidste år på universitetet, hvor jeg studerede filosofi. Jeg var ved at skrive mit speciale om Søren Kierkegaard og havde brug for at læse nogle af filosofens tekster, der ikke var oversat til italiensk. Jeg ønskede at lære dansk, så jeg gik på jagt efter en dansk grammatik og en ordbog.

Jeg fandt kun en grammatik fra 1978 af Steen Jansen, udgivet i fællesskab af det italienske forlag Bulzoni og det danske Akademisk Forlag, men den var ikke rigtig komplet. Den indeholdt kun nogle "strukturelle elementer" og var ikke tilstrækkelig, fordi den selvfølgelig heller ikke gav mig mulighed for at lytte til talt dansk. Og jeg havde også brug for at stille spørgsmål, især for at forstå, hvordan det danske sprog fra det 19. århundrede fungerede. Jeg læste jo ikke en nutidig forfatter. Jeg var nysgerrig efter, hvad han sagde – ikke kun om filosofien, men også om det